

Stručni rad

UDK 821.163.4-1(497.6)

Munir DRKIĆ (Sarajevo)

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

munir.drkic@ff.unsa.ba

POVRATAK NA POČETNU TAČKU U NAUČNOJ VALORIZACIJI PISANE BAŠTINE IZ OSMANSKOG PERIODA

(Namir Karahalilović, KRITIČKO IZDANJE DJELA *PERIVOJ SLAVUJA* (BOLBOLESTĀN) AUTORA FEVZIJA MOSTARCA (Paleološko-filološka obrada), Filozofski fakultet, Sarajevo, 2014, elektronsko izdanje, knjiga dostupna na: http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/Kriticko_izdanje_dje-la_Perivoj_slavuja_autora_Fevzija_Mostarcar.pdf)

Kao svjetska imperija, Osmansko carstvo donijelo je sa sobom na prostor Balkana tri strana jezika – osmanski turski, arapski i perzijski. Osmanski turski bio je jezik administracije i obrazovnog sistema te jezik mnogobrojnih naučnih i književnih djela; arapski je odranije slovio kao islamska *lingua franca* pa je na njemu nastajala značajna literatura iz religijskih ali i drugih nauka, kao i brojna književna djela; perzijski je odranije među turkijskim narodima bio jezik šire komunikacije i zauzimao je značajno mjesto u Anadoliji, te su ga Osmanlije kao takvog prihvatile i sa sobom donijele na Balkan. Iako je na perzijskom jeziku u Osmanskom carstvu napisano manje djela nego na turskom i arapskom, perzijska pismenost predstavlja značajan kulturološki fenomen. Prostor Balkana važan je kao zapadna granica Carstva, ali i najzapadnija tačka perzijske pismenosti i kulture što se prostirala od Kine i Indije na istoku. U osmanskoj Bosni, perzijska pismenost ogleda se u trima pojavama: rasprostranjenosti i utjecaju najznačajnijih klasičnih djela (poput Rumijeve *Mesnevice*, *Divana* Hafiza Širazija i *Đulistana* Sadija Širazija), širokoj upotrebi gramatika, rječnika i udžbenika za učenje perzijskog jezika, te poetskom i proznom stvaralaštvu lokalnih autora na perzijskom jeziku. Ova su tri aspekta perzijske pismenosti međusobno isprepletena, budući da su klasični perzijski tekstovi bili korpus i izvori za pisanje gramatika i rječnika, a istovremeno su lokalnim pjesnicima i piscima bili uzor za oponašanje. Ipak, najupečatljiviji i najvidljiviji aspekt te pismenosti predstavljaju poetska i jedno prozno ostvarenje na perzijskom jeziku u vremenskom periodu od XV do XIX stoljeća.

To prozno ostvarenje jeste *Bulbulistan (Perivoj slavuja)* Fevzija Mostarca (umro 1747), jedino cjelovito prozno djelo na perzijskom jeziku napisano iz pera jednog bošnjačkog autora. Ovo je djelo nastalo po uzoru na dva klasična prozna teksta perzijske književnosti – *Dulistan* Sadija Širazija iz XIII i *Beharistan* Abdurrahmana Džamija iz XV stoljeća. Napisan je u prvoj polovini XVIII stoljeća, a predstavlja prozni tekst protkan stihovima, etičko-didaktičkog je karaktera sa sufijskom pozadinom. Dosad se zna za ukupno osam rukopisa ovoga djela, od kojih se četiri čuvaju u Arhivu HAZU u Zagrebu, te po dva u Istanbulu i Bratislavi; posljednja su dva rukopisa pripadala biblioteci Safvet-bega Bašagića koju je on prodao. U posljednjem je stoljeću ovo djelo budilo značajnu pažnju domaćih i stranih istraživača. Od ranijih studija o *Bulbulistanu* vrijedi spomenuti nekoliko njih. Milivoj Mirza Malić objavio je u Parizu doktorsku tezu o Mostarcu i njegovom djelu 1935. godine, a u sklopu tog rada *Bulbulistan* je preveden na francuski jezik.¹ Nakon toga, Džemal Čehajić objavio je prijevod *Bulbulistana* na srpskohrvatski jezik 1973. godine; ovaj je prijevod popraćen informativnom uvodnom studijom, ali izvorni tekst nije kritički obrađen. Čehajićev prijevod ponovo je štampan 2003, a zatim i 2011. godine u izdanju Kulturnog centra IR Iran u Sarajevu.² Đenita Haverić odbranila je 2011. godine doktorsku disertaciju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu o jeziku i stilu *Bulbulistana*; ova je disertacija potom objavljena kao knjiga u elektronskom izdanju Filozofskog fakulteta u Sarajevu.³

Iako bi se očekivalo da kritičko izdanje izvornog teksta na perzijskom jeziku prethodi naučnim studijama i prijevodima, ili da se barem uporedo provede temeljita filološka analiza i utvrdi pouzdan tekst izvornika, sve navedene studije i prijevodi nastali su manje-više na pojedinačnim rukopisima i bez provedene paleološko-filološke obrade teksta.

Prvo kritičko izdanje perzijskog teksta *Bulbulistana* uradila je Esmat Xo'eīnī 2011. godine i objavila ga u izdanju Kulturnog centra IR u Sarajevu uz već spomenuti navedeni reprint prijevoda. Budući da je u ovome izdanju ponuđen nov i nešto izmijenjen tekst izvornika, stari prijevod više ne odgovara originalu. Drugo kritičko izdanje sačinio je Ahmad Behnāmī u Teheranu (*Bolbolestan* /bar asās-e nosxe-ye mowarrax-e 1163. h. q. Zāgreb/, Newīsan-

¹ Malić, Milivoj, *Bulbulistan du Shaikh Fewzi de Mostar; poète herzégozien de langue persane*, Librairie L. Rodstein, Paris, 1935.

² Mostarac, Fevzi, *Bulbulistan*, prijevod na srpskohrvatski jezik Džemal Čehajić, Svjetlost, Sarajevo, 1973 (prvo izdanje); Mostarac, Fevzi, *Bulbulistan*, prijevod s perzijskog: Džemal Čehajić, stilizacija: Džemaludin Latić, Kulturni centar I. R. Iran u BiH, Sarajevo, 2003 (drugo izdanje), 2011 (treće izdanje).

³ Haverić, Đenita, *Jezik i stil djela Bulbulistan Fevzija Mostarca*, Filozofski fakultet, Sarajevo, 2014; elektronsko izdanje dostupno na: http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/Jezik_i_stil_djela_Bulbulistan_Fevzija_Mostarca.pdf

de: Šeix Fouzī Mostārī, Be kūšeš-e Ahmad Behnāmī, Payām-e Bahārestān, Doure-ye dowom, Sāl-e čahārom, Šomāre-ye pānzdahom, Tehrān, Bahār-e 1391/2012, pp. 262–318.).⁴ Oba kritička izdanja sadrže stanovite nedosljednosti u metodologiji i filološkoj analizi teksta, o čemu u uvodnom dijelu svoje knjige (str. 30–33) piše Karahalilović, navodeći te nedosljednosti kao jedan od razloga za objavljivanje svog kritičkog izdanja.

Tekst knjige „Kritičko izdanje djela *Perivoj slavuja* autora Fevzija Mostarca“, koje je predmet ovoga prikaza, sastoji se iz tri osnovne cjeline.

U uvodnoj studiji (str. 1–57) Karahalilović piše o životu Fevzija Mostarca te predstavlja sadržaj i strukturu *Bulbulistana*, ispituje utjecaj ranijih djela istog žanra, moguća ishodišta, karakteristike proznog jezika sa stanovišta stilistike klasične perzijske proze, te konačno pobrojava vrijednosti predmetnog rukopisa. U ovome dijelu knjige autor ustvari *Bulbulistan* smješta u odgovarajući kontekst i daje opću sliku neophodnu za razumijevanje okolnosti koje su dovele do pisanja ovoga djela. Nakon toga, Karahalilović detaljno predstavlja ukupno šest sačuvanih rukopisa *Bulbulistana* koji su služili za pripremu ovoga kritičkog izdanja. Najstariji i najvjerodostojniji među tim rukopisima čuva se u Orijentalnoj zbirci Arhiva HAZU u Zagrebu. Karahalilović spominje i dva dodatna rukopisa u odnosu na ranija kritička izdanja, a koji su pohranjeni u Bratislavi i Istanbulu (vidjeti str. 37–38). Ipak, s obzirom na to da nisu mogli ponuditi ništa značajno i novo u postupku paleološko-filološke analize, autor ih nije uzeo u razmatranje prilikom pripreme kritičkog izdanja. Na narednim stranicama raspravlja se o postupku pripreme kritičkog izdanja. Tu autor predstavlja četiri široko zastupljena metoda pripreme kritičkog izdanja tekstova u savremenoj iranistici: kritički, zbirni, kombinirani i analogni. Na kraju se odlučuje za kritički metod, u kojem priređivač određuje jedan osnovni rukopis, ali ga ne slijedi bespogovorno, već određene propuste ispravlja rješenjima iz pomoćnih rukopisa. Uvodna rasprava potkrijepljena je s nekoliko primjera praktične primjene kombiniranog metoda. Imajući u vidu činjenicu da paleološko-filološka obrada rukopisnih djela još uvijek nije srazmjerna značaju tekstova koje treba valorizirati na ovaj način, ovaj dio knjige važan je doprinos i vrijedno sredstvo stručnjacima iz oblasti paleoloških i filoloških studija, ali i studentima orijentalne filologije općenito.

Druga cjelina knjige donosi kritičko izdanje izvornika na perzijskom jeziku (str. 58–127). Karahalilović ovdje pokazuje suvereno vladanje materijom, a predloženi tekst potvrđuje da je odabrani metod bio i najpogodniji za valjanu analizu. Metodološki pristup proveden je u potpunosti.

⁴ *Bolboleštān* (bar asās-e nosxe-ye mowarrax-e 1163. h. q. Zāgreb), nevīsande: Šeix Fouzī Mostārī, be kūšeš-e Ahmad Behnāmī, *Payām-e Bahārestān*, doure-ye dowom, sāl-e čahārom, šomāre-ye pānzdahom, Tehrān, Bahār-e 1391/2012, pp. 262–318.

Posljednju cjelinu knjige čine prijevod teksta *Bulbulistana* na bosanski jezik i komentari (str. 128–219). Za razliku od prethodnog izdanja, ovaj je prijevod u potpunosti usklađen s novim kritičkim izdanjem. U odnosu na Čehajićev prijevod – koji je također filološki korektan, ali nije dotjeran u književno-estetskom pogledu – Karahalilović je nastojao u bosanski jezik prenijeti i formu, posebno ritam izvornoga teksta, pritom ne žrtvujući ni vjerodostojnost sadržaja. Prijevod prate brojni i informativni komentari, koji povezuju perzijski izvornik s bosanskim prijevodom, ali i predstavljaju praktičnu primjenu svega navedenog u uvodnoj studiji djela. Ti komentari obimom prevazilaze tekst prijevoda, a vezivno su tkivo čitave ove studije i znatno olakšavaju čitanje *Bulbulistana*. Komentari se mogu podijeliti u dvije skupine. Prvi su namijenjeni stručnjacima, uglavnom su filološke prirode i predstavljaju objašnjenja određenih gramatičkih kategorija vezanih za klasični perzijski jezik, te upotrebu pojedinih leksema, složenica i fraza u neobičnom značenju. U okviru tih komentara priređivač kritičkog izdanja navodi i lekseme koje su vremenom postale arhaizmi. Ne treba zaboraviti ni neologizme Fevzija Mostarca, odnosno riječi upotrijebljene u *Bulbulistanu* koje nije moguće naći u rječnicima perzijskog jezika. Druga kategorija komentara namijenjena je širem krugu čitalaca; to su vrijedni podaci o povijesnim ličnostima, pojmovima, toponimima i povijesnim i hijeropovijesnim događajima. Ovi su komentari popraćeni iscrpnom literaturom i izvorima, tako da predstavljaju svojevrsnu riznicu i izvor saznanja ne samo širem krugu čitalaca, već jednako i stručnjacima koji se namjeravaju baviti pojedinim temama navedenim u ovome dijelu teksta. Posebno vrijedi istaknuti šesto poglavlje *Bulbulistana*, u kojem Fevzi Mostarac donosi vrijedne podatke o lokalnim ličnostima, navodi njihovu poeziju te daje vrijedne podatke za izučavanje kulturne historije osmanske Bosne. Komentari i napomene uz tekst prijevoda kontekstualiziraju tu građu iz naučne i šire kulturološke perspektive i zbog toga su vrijedni u širem kontekstu.

Na kraju studije navedeni su Rezime, Literatura, Izvori i Prilozi koji sadrže faksimile nekoliko stranica i korištenih rukopisa.

Za valjanu pripremu kritičkog izdanja jednog teksta kao što je *Perivoj slavuja* Fevzija Mostarca potrebno je dobro znanje perzijskog jezika i upućenost u klasičnu perzijsku književnost i historiju – to predstavlja neophodan okvir za paleološko-filološku analizu. Međutim, jednako je značajno dobro poznavanje društvenog i kulturnog konteksta nastanka teksta, te uspostavljanje veze između tog i drugih sličnih tekstova u lokalnoj kulturi. Zamka u koju su upali iranski istraživači pri filološkoj obradi perzijskog teksta *Bulbulistana* jeste zanemarivanje specifičnog lokalnog konteksta. Pristupajući tekstu preskriptivno i iz pozicije centra, određene karakteristike teksta nastalog na periferiji ili čak izvan granica govornog područja tog jezika oni proglašavaju

anomalijama, ne posvećujući im posebnu pažnju. No, upravo u tim karakteristikama često se čuvaju vrijednost i posebnost lokalnog izraza, što bez sumnje doprinosi kulturnom bogatstvu pisane baštine na perzijskom jeziku. Na primjer, arhazimi i neologizmi, na prvi pogled nezanimljive riječi nastale kao rezultat autorove nemogućnosti da pronađe odgovarajuće izraze i formulacije jer perzijski jezik nije učio od njegovih izvornih govornika, govore mnogo o njegovoj inventivnosti. Istraživanju i opisivanju te tradicije ne može se pristupati iz okvira nacionalnih književnih kanona, budući da je ona već stoljećima internacionalna. Kritičko izdanje *Bulbulistana* koje je načinio Namir Karahallilović na najbolji način potvrđuje ovu činjenicu.

Ova će knjiga znatno olakšati posao istraživačima pisane baštine na perzijskom (ali i arapskom i turskom) jeziku na prostoru Balkana. Čitaoci koji nisu stručnjaci iz orijentalne filologije sada pred sobom imaju vjerodostojan tekst *Bulbulistana* na perzijskom jeziku, obrađen metodološki akribično i preveden znalački, uz brojne i vrijedne komentare. Autor bi svakako trebao razmišljati o tome da treću cjelinu ove knjige posebno objavi za širu čitalačku javnost.